

بسم الله الرحمن الرحيم

دروس في علم الاصول

لشهيء الصدر

الحلقة الثالثة

درس 57

استاء: حجت الاسلام و المسلمين علم الهدى

آموزشيار: آقاى شم آبادى

در بحث‌های گذشته بیان شد که میرزای قمی^(ره) در موضوع حجیت ظهور بین مقصودین بالافهام و غیر مقصودین بالافهام تفصیل داده‌اند. به این بیان که احتمال وجود قرینه متصله‌ای که شخص مستمع به آن دست نیافته باشد نسبت به مستمعی که مقصود بالافهام باشد منتفی است ولی نسبت به شخص غیر مقصود بالافهام، نمی‌توان این احتمال را به طور کامل نفی کرد زیرا چه بسا بین متکلم و شخص مقصود بالافهام قرینه خصوصی وجود داشته باشد.

ولی عده‌ای از محققین از جمله مرحوم میرزای نائینی^(ره) این تفصیل را نپذیرفته بودند، به این بیان که اصل عدم قرینه متصله، احتمال هر نوع قرینه متصله‌ای را (ولو قرینه خصوصی و محرمانه) نفی می‌کند.

شهید صدر^(ره) اگر چه این تفصیل مرحوم میرزای قمی^(ره) را قبول ندارند ولی جواب محققین را نیز کافی نمی‌دانند، و لذا در این درس به تفصیل وارد این بحث می‌شوند که اگر شخص مستمع احتمال می‌دهد که ظاهر کلام متکلم، همان مراد او نباشد، این احتمال چه منشأهایی می‌تواند داشته باشد.

ایشان در مجموع پنج احتمال را مطرح نموده و در ادامه، بررسی خواهند کرد که کدامیک از این احتمالات بین شخص مقصود بالافهام و غیر مقصود بالافهام مشترک است و کدامیک اختصاص به یکی از آنها دارد. سپس بیان خواهند کرد که کدام یک از منشأها و احتمالات را می‌توان بر اساس اصول عقلایی نفی کرد.

فإذا أريد نفي احتمال القرينة المتصلة الناشئ من سائر المناشئ أيضاً بأصل عقلائي فلا بد من إبراز حيثية كشف نوعية تنفي ذلك، و على هذا الأساس ينبغي ان نفتش عن مناشئ احتمال إرادة خلاف الظاهر عموماً، و ملاحظة مدى إمكان نفي كل واحد منها بحيثية كشف نوعية مصححة لإجراء أصل عقلائي مقتض لذلك. و من هنا نقول: ان شك الشخص غير المقصود بالإفهام في إرادة المتكلم للمعنى الظاهر ينشأ من أحد أمور:

الأول: احتمال كون المتكلم متسترأً بمقصوده، و غير مرید لتفهيمه بكلامه.

الثاني: احتمال كونه معتمداً على قرينة منفصلة.

الثالث: احتمال كونه معتمداً على قرينة متصلة غفل عنها السامع.

الرابع: احتمال كونه معتمداً على قرينة ذات دلالة خاصة متفق عليها بين المتكلم، و شخص آخر كان نظر المتكلم إليه.

الخامس: احتمال وجود قرينة متصلة التفت إليها السامع، و لكنه لم ينقلها إلينا و لو من أجل انها كانت متمثلة في لحن الخطاب، أو قسماً وجه المتكلم، و نحو ذلك مما لا يعتبر لفظاً.

و الفرق بين المقصود بالإفهام و غيره. ان المقصود بالإفهام لا يوجد الاحتمال الأول بشأنه، و كذلك الاحتمال الرابع، كما ان

الاحتمال الخامس غير موجود في شأن السامع المحيط بالمشهد سواء كان مقصوداً بالإفهام، أو لا.

مختار شهید صدر درباره تفصیل بین مقصودین و غیر مقصودین:

شهید صدر (ره) این تفصیل در حجیت را قبول ندارند؛ ولی در عین حال جواب مرحوم میرزای نائینی (ره) را نیز کافی نمی‌دانند و لذا خود مبحث را به صورت ریشه‌ای و با حواشی و دقت بسیار تبیین می‌کنند.

بیان مرحوم شهید صدر در رد این تفصیل:

باید این مطلب به طور کلی مورد بررسی قرار گیرد که منشأها و سرچشمه‌های احتمال قرینه متصله چه چیزهایی هستند؟ تا بعد ملاحظه کنیم که هر یک از این احتمالات با اصل عقلانی قابل نفی کردن هستند یا خیر.

از آنجا که اجرای اصل عقلانی در هر موردی نیازمند یک بعد کشف نوعی است، لذا باید در هر موردی یک بعد کشف نوعی پیدا کنیم که براساس آن، احتمال قرینه متصله را نفی کنیم.

بر همین اساس شایسته است که منشأهای احتمال قرینه متصله بر خلاف و یا به تعبیری احتمال اراده خلاف ظاهر را جستجو کنیم.

Sco1: 7:15

منشأهای احتمال اراده خلاف ظاهر:

احتمال دارد که متکلمی ظاهر کلامش بر خلاف مرادش بوده و چیزی غیر از ظاهر کلامش را اراده کرده باشد.

این احتمال ممکن است در ضمن یکی از احتمالات ذیل نمود یابد:

احتمال اول: متکلم متستر باشد و بخواهد مقصودش را پنهان کند و اراده نکرده باشد که بوسیله کلامش مرادش را تفهیم کند.

به تعبیر دیگر احساس کنیم که متکلم می‌خواهد مرادش را مخفی کند، لذا عمداً به گونه‌ای سخن می‌گوید که ما مراد او را در نیابیم و به واسطه ظاهر کلام او به اشتباه بیفتیم.

احتمال دوم: متکلم در تفهیم مراد خویش به قرینه منفصله‌ای اعتماد داشته باشد.

مثال: احتمال دهیم متکلم که امروز می گوید «رأیت اسداً»، فردا بگوید «و مرادی من الاسد الرجل الشجاع»، و مرادش را اینطور بخواهد بیان کند.

احتمال سوم: متکلم در بیان مراد خویش به قرینه متصله‌ای اعتماد کرده باشد که مستمع از آن غافل شده باشد.

احتمال چهارم: متکلم به قرینه خصوصی و محرمانه‌ای که بین خودش و شخص مقصود بالافهام وجود دارد اعتماد کرده باشد.

مثال: متکلم قبلاً با شخص مقصود بالافهام توافق کرده باشد که هر وقت من گفتم «اسد» منظورم «رجل شجاع» است و تو نباید به ظاهر کلام من توجه کنی.

احتمال پنجم: احتمال وجود قرینۀ متصله‌ای که مستمع، ملتفت آن شده ولی در هنگام گزارش، برای ما نقل نکرده (و مثلاً فراموش کرده) است.

مثال: گاه قرائن متصله‌ای در چهره و سیمای م تکلم وجود دارد؛ مثلاً او با حرکات دهان خویش طوری تفهیم کند که خلاف معنای ظاهری کلام به ذهن تبادر کند، مثلاً بگوید «این غذا چقدر خوشمزه است» و دهانش را بگونه‌ای نشان دهد که مشخص شود در صدد تمسخر بوده و از باب طعنه یا مزاح آن جمله را گفته، و این خوشمزه‌ای که بیان کرده در واقع به معنای بی‌مزه است. و این مراد را به وسیله تغییر چهره‌ای که به مستمع حاضر در جلسه نشان می دهد انتقال و توضیح داده است.

و یا ممکن است که متکلم با لحن کلام، بفهماند که مراد او ظاهر کلامش نیست و یا اینکه با حرکت دست خویش نشان دهد که مراد او بر خلاف ظاهر کلام است. مثلاً بگوید «رأیت اسداً» و در عین حال به یک مرد شجاعی اشاره کند، در اینجا حرکت دست، قرینه متصله‌ حالیه است.

این قرائن را ممکن است که راوی برای ما نقل نکرده باشد و به انتقال الفاظ بسنده نموده باشد.

تذکر: این پنج احتمال، احتمالاتی نیستند که منشأ احتمال وجود قرینه متصله باشند، و باعث شوند ظهور تصدیقی کلام متزلزل شود بلکه اینها پنج امری هستند که این احتمال را ایجاد می کنند که مراد متکلم غیر از آن چیزی باشد که ظاهر کلام اوست.

Sco2:15:36

بررسی اشتراک یا عدم اشتراک هر یک از این احتمالات

اکنون هر یک از این احتمالات پنج گانه را بررسی می کنیم که آیا بین مقصود بالافهام و غیر مقصود بالافهام مشترک هستند یا خیر؟

بررسی احتمال اول:

این احتمال در مورد مقصود بالافهام وجود ندارد زیرا وقتی مستمع مقصود بالافهام است دیگر معنی ندارد که فرض کنیم متکلم در مقام پنهان کردن مراد خویش از او باشد، چون اگر متکلم در چنین مقامی باشد مفهومی این است که مستمع او مقصود بالافهام نیست. پس این احتمال فقط در مورد غیر مقصود بالافهام مطرح است. چون در مورد او احتمال وجود دارد که متکلم نخواهد مرادش را برای او نمایان کند.

بررسی احتمال چهارم:

این احتمال نیز مخصوص غیر مقصود بالافهام است. چرا که این احتمال برای مقصود بالافهام مشکلی ایجاد نمی کند چون قبلاً با او در مورد وجود چنین قرینه ای هماهنگی شده است.

بررسی احتمال دوم:

این احتمال بین هر دو مشترک است و هر دو احتمال وجود قرینه مفصله را می‌دهند.

بررسی احتمال سوم: این احتمال نیز بین هر دو مشترک است یعنی به همان مقدار که شخص غیر مقصود بالافهام احتمال

غفلت خود را می‌دهد، شخص مقصود بالافهام نیز احتمال غفلت خودش را می‌دهد.

بررسی احتمال پنجم:

نسبت به این احتمال باید بین شخص حاضر در مجلس تکلم و شخص غائب از مجلس تکلم تفکیک قائل شد؛ چرا که

شخص حاضر در مجلس تکلم، لحن کلام، اشارات متکلم و خطوط چهره او را در می‌یابد و لذا این احتمال پنجم در مورد

او مطرح نیست چه این شخص حاضر در جلسه مقصود بالافهام باشد و چه نباشد.

اما کسی که از مجلس تکلم خارج و غائب است (مثلاً نوار صوتی سخنرانی متکلم را گوش می‌دهد) چه مقصود بالافهام

باشد و چه نباشد احتمال می‌دهد که قرینه حالیه ای وجود داشته باشد و متکلم قرائن متصله ای را در قالب لحن کلام،

اشارات و خطوط چهره بیان کرده باشد و او (از طریق این نوار مثلاً) آن قرائن را به دست نیاورده باشد.

پس احتمال پنجم نیز در مورد هر دو شخص مطرح است.

در مجموع احتمال اول و چهارم به غیر مقصود بالافهام اختصاص دارد ولی احتمال دوم، سوم و پنجم بین هر دو مشترک

است.

البته مرحوم شهید صدر(ره) در عبارت خویش احتمال دوم و سوم را بررسی نکرده اند و آنرا به درایت و ذکاوت خواننده

واگذار کرده‌اند.

مرحوم شهید صدر(ره) در ادامه این پنج احتمال را بر اساس اصول عقلانی یک به یک بر می‌دارند و اثبات می‌کنند که در

Sco3:23:31

حجیت ظواهر هیچ فرقی بین مقصود بالافهام و غیر مقصود بالافهام وجود ندارد.

۱) شخص مستمع گاهی احتمال می‌دهد قرینه‌ای در کلام متکلم وجود داشته باشد، که او آنرا به دست نیاورده باشد و لذا مراد متکلم همان ظاهر کلامش نباشد، در این مسئله پنج احتمال وجود دارد.

احتمال اول: متکلم اراده کرده باشد که مرادش را مخفی کند.

احتمال دوم: متکلم در تفهیم مرادش به قرینه منفصله‌ای اعتماد کرده باشد.

احتمال سوم: متکلم قرینه متصله‌ای را بیان کرده باشد که شخص مستمع از آن غافل شده باشد.

احتمال چهارم: متکلم در تفهیم مراد خویش به قرینه خصوصی و محرمانه‌ای که بین او و شخص مقصود بالافهام وجود دارد اعتماد کرده باشد.

احتمال پنجم: احتمال وجود قرینه متصله‌ای (مثل لحن کلام، اشارات و حالت چهره در سخن متکلم) که شخص مخاطب آنرا فهمیده، ولی به دلائلی (مانند فراموشی) برای ما نقل نکرده است.

۲) از بین این احتمالات پنج گانه، احتمال اول و چهارم مخصوص شخص غیر مقصود بالافهام است، ولی سه احتمال دیگر بین او و شخص مقصود بالافهام مشترک است.

۳) احتمال پنجم (گرچه بین شخصی که در مجلس تکلم حاضر است و بین کسی که حاضر نیست می‌توان تفصیل داد؛ چون فقط شخص حاضر در جلسه این قرائن حالیه را می‌فهمد؛ ولی) از جهت اینکه شخص، مقصود بالافهام باشد یا نباشد نسبت به هر دو مشترک است.